

جایگاه حفظ قرآن کریم در آیات و روایات

با سلام به محضر خوانندگان محترم نشریه ی نورالتقلین، در شماره ی اول این نوشتار به معرفی منابع مورد نیاز در شناسایی جایگاه و اهمیت حفظ قرآن و خلاصه ای از تاریخچه ی حفظ قرآن پرداختیم. در شماره ی دوم با مراجعه به قرآن کریم، در خصوص آیاتی که مفسران بزرگ قرآن کریم در ذیل آن به گفتگو راجع به حفظ قرآن کریم پرداخته اند، اشاره کردیم و اکنون به حول و قوه ی الهی با مراجعه به منابع معتبر روایی شیعه در خصوص احادیث مربوط به حفظ و حافظ قرآن مطالبی را ارائه خواهیم کرد.

لازم به ذکر است، در غالب مجامع معتبر روایی شیعه، باب یا ابوابی به ذکر احادیثی در مورد حفظ قرآن اختصاص یافته است؛ اما از آنجا که ذکر تمامی این احادیث، خود کتاب مستقلی نیاز دارد، بنابراین صرفاً جهت آگاهی از این روایات به مختصری از آن که در کتب مختلف آمده است اشاره می شود:

۱- اصول کافی: (کتاب کافی از قدیمی ترین و معتبرترین کتاب های روایی شیعه می باشد که توسط مرحوم کلینی در عصر غیبت صغری و با ارتباط با نواب خاص امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف، نگاشته شده است). یکی از بخش های این کتاب، تحت عنوان «کتاب فضل القرآن» می باشد، که به بیان روایاتی در فضیلت قرآن و اهل آن می پردازد. در ذیل به برخی از ابواب و روایات این کتاب اشاره می شود:

- بَابُ فَضْلِ حَامِلِ الْقُرْآنِ :

از الفاظی که برای جستجوی در روایات از آن استفاده می نماییم، لفظ حامل قرآن است که در لسان ائمه (ع) نیز مورد استفاد قرار گرفته است. در ذیل به یک نمونه از این روایات اشاره می شود.

امام باقر (ع) می فرماید: قاریان قرآن سه گروهند: یکی آن که قرآن خوانده و آن را سرمایه ی کسب خود می کند و اجر خود را از دولت مردان می گیرد و بر مردم بزرگی می فروشد، دیگری کسی است (محل بحث این قسمت از روایت است) که الفاظ قرآن را حفظ نموده ولی حدود آن را ضایع می کند. پس خداوند امثال اینان، از حمله ی قرآن را زیاد نکند. و دیگری آن است که قرآن خوانده و داروی قرآن بر دل دردمندش می نهد، پس با آن شب زنده داری نموده و به وسیله آن روزش را با تشنگی به سر می آورد، و در هنگام نمازش بدان قیام کرده و از بستر خواب به خاطر آن دوری می گزیند. پس به خاطر این دسته است که خداوند عزیز جبار بلا را برمی گرداند و به برکت اینان، خداوند عزوجل از آسمان باران می فرستد. پس به خدا سوگند اینان در میان قاریان قرآن از کبریت احمر کمیاب ترند. (الکافی/ج ۲/ص ۶۲۷)

همان گونه که ملاحظه فرمودید، امام آن دسته از قاریان قرآن، که آیات قرآن را از بر نموده اند را در زمره ی حاملان قرآن می شمارند. حال که دلالت این لفظ بر حافظ قرآن مشخص شد، روایتی از باب فضل حامل قرآن کتاب کافی را نقل می نمایم. امام صادق (علیه السلام) فرمود: «الْحَافِظُ لِلْقُرْآنِ الْعَامِلُ بِهِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ» حافظ قرآن که به آن عمل نماید، همراه سفیران گرامی و نیک کردار پروردگار خواهد بود.

- بَابُ مَنْ حَفِظَ الْقُرْآنَ ثُمَّ نَسِيَهُ:

از دیگر ابواب مربوط به حفظ قرآن در کتاب شریف اصول کافی، بابی است تحت این عنوان: کسی که قرآن را حفظ کرده و سپس آن را فراموش نماید. به روایتی از این باب توجه نمایید:

ابی بصیر از امام صادق (ع) روایت می کند که امام فرمود: «هر که سوره ای از قرآن را فراموش نماید، آن سوره با صورتی زیبا و در درجه ای رفیع در بهشت بر او ظاهر می گردد و چون او را ببیند می گوید: تو چقدر زیبا هستی، ای کاش تو از برای من بودی پس می گوید آیا مرا نمی شناسی من فلان سوره هستم و اگر مرا فراموش نمی کردی تو را به این درجه می رساندم.» (الکافی/ج ۲/ص ۶۰۸)

سؤال: با توجه به روایاتی که فراموش کردن قرآن را از گناهان کبیره می شمارد «الا و من تعلم القرآن ثم نسيه متعمدا القى الله يوم القيامة مغلولاً يسلط الله عليه بكل آية نسيها حية تكون قرينته الى النار الا ان يغفر الله له» (امالی شیخ صدوق، ص ۲۵۶) و این آیه از قرآن کریم «قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيَتْهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى» (سوره مبارکه ی طه/ ۱۲) آیا اگر حافظ قرآن محفوظات خود را فراموش نماید، حرمت شرعی

دارد یا نه؟

جواب:

- حضرت آیت الله العظمی اراکی (رحمه الله) فرموده اند: « اگر منظور، حرمت فراموش کردن است ثابت نیست» (استفتاءات قرآنی ص ۸۴)

- روایات نهایتاً کراهت را می رساند و از آنجایی که حفظ قرآن مستحب است پس ظاهراً نگه داشتن و تکرار آن هم مستحب است.

- از طرفی روایتی از امام صادق (ع) نقل شده است که راوی نقل می کند: از امام درباره ی مردی سؤال کردم که آیات را فرا گرفته و فراموش کرده است (تا سه بار برای آن حضرت گفتم) آیا بر او گناهی هست؟ حضرت فرمودند «خیر». (اصول کافی / ج ۱۶ / ص ۴۱۲)

همچنین در روایت می فرماید که فرد داخل بهشت می گردد و این با حرمت ناسازگار است، علاوه بر این که قرآن کریم بر او سلام می کند.

- خصوصاً یکی از روایات مربوط به فراموش نمودن آیات، با واژه ی متعدداً وارد شده است پس می توان وجه جمع بین این روایت و باقی روایات این باشد که اگر انسان به سبب اعراض از آیات و سستی و تهاون نسبت به آیات قرآن کریم و عدم اعتنا و استخفاف، آیات را فراموش کند طبعاً مستحق عقوبت الهی است و در غیر این صورت، معمول افرادی که سراغ حفظ قرآن آمده اند نیتی جز بهره مندی از هدایت

قرآن نداشته و شاید در اثر غفلت دچار فراموشی شوند. (نفحات الرحمن، ج ۱، ص ۳۸)
- معمول مفسران عمدتاً از آیه « قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيَتْهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى (طه، ۱۲۶) این معنا را استفاده نموده اند که منظور از « فراموشی و ترک آیات » به معنای « عمل نکردن به آن » می باشد. سؤال این است که آیا روایاتی که عالم بی عمل را مذمت می نماید موجب شده است که مجامع علمی دانش پژوهان را از علم آموزی برحذر دارند؟

- عده ای از بزرگان دینی هستند که همین نکته را بسیار مثبت و مغتنم شمرده اند و جایز نبودن فراموش کردن آیات الهی را تضمین انس دائمی فرد با آیات قرآن کریم دانسته اند.

اقدام لازم برای فراموش نکردن آیات ، مرور و تلاوت مستمر آن است. آیا وظیفه مسلمان چیزی غیر از این است؟ و آیا سیره ائمه اطهار (علیهم السلام) و بزرگان دین غیر این بوده است؟ آیا با این دلیل که « ممکن است پس از حفظ، آیات را فراموش کنی » می توان خود و دیگران را از این فیض عظیم محروم ساخت ؟

مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه ای می فرمایند:

«چون بقای حفظ نیاز به تکرار دارد، به طور طبیعی توفیق تلاوت پیدا می کنید. آن وقت، ناگهان شما می بینید، درباره ی هر مسأله ای از مسایل اسلامی که بحث می شود، آیه ای از قرآن در ذهنتان هست. چه قدر خوب است! چه قدر ذهن انسان منشرح می شود!»

روایات ذیل در روشن شدن مطلب فوق، مفید خواهد بود:

-ابوذر غفاری نزد رسول اکرم (ص) آمد و گفت: یا رسول الله! من می ترسم قرآن را یاد بگیرم ولی بدان عمل نکنم؛ حضرت در جوابش فرمود: «خدا آن قلبی را که قرآن در آن جا گرفته است عذاب

نمی کند.» (موسوعه طبقات الفقهاء ج ۱/ ص ۵۳۳)

-رسول اکرم (ص) فرمود: «... کسی که قرآن را از حفظ بخواند و گمان کند خدای تعالی او را نمی آمرزد، در شمار کسانی است که آیات الهی را به تمسخر گرفته اند»

(مستدرک الوسائل/ ج ۴/ ص ۲۶۹)

دیده شده است که برخی گمان می کنند راه فرار از عمل به احکام، فرانگرفتن آن است. سؤال این است که آیا با این اقدام، دیگر عمل به واجبات و ترک محرّمات از عهده ی این شخص ساقط است؟

یا این که ممکن است با این کار مستحق دو عقوبت گردد، چرا که فراگیری احکام نیز واجب دیگری است که او ترک کرده است.

آیا خداوند انتظاری غیر از بندگی و عمل به احکام از انسان دارد؟

آیا کوتاهی در فراگیری قرآن و حدیث، ما را به سعادت و رستگاری خواهد رساند؟ یکی از ابواب کتاب دعای اصول کافی نیز تحت عنوان بَابُ الدُّعَاءِ فِي حِفْظِ الْقُرْآنِ به ذکر دعاهایی از ائمه معصومین (سلام الله علیهم اجمعین) جهت حفظ قرآن کریم اختصاص یافته است که خود حاکی از اهمیت و جایگاه حفظ قرآن در نزد ائمه (سلام الله علیهم) می باشد.

ابان بن تغلب از امام صادق (ع) روایت می کند که امام فرمود، می گویی: پروردگارا از تو می خواهم بر محمد و خاندان او درود فرستی و حفظ قرآن و انواع دانش را بر من روزی فرمائی، و آنها را در دل و گوش و چشمم پا برجا نمایی و با گوشت و خون و استخوان و مغزم بیامیزی و به رحمت و قدرتت، در شب و روزم آنها را به کار گیری. «أَسْأَلُكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تُرْزِقَنِي حِفْظَ الْقُرْآنِ وَ أَصْنَافَ الْعِلْمِ وَأَنْ تُثَبِّتَهَا فِي قَلْبِي وَ سَمْعِي وَ بَصَرِي وَأَنْ تُخَالِطَ بِهَا لَحْمِي وَ دَمِي

وَعَظَامِي وَ مَخِي وَ تَسْتَعْمَلُ بِهَا لَيْلِي وَ نَهَارِي بِرَحْمَتِكَ وَ قُدْرَتِكَ فَإِنَّهُ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ» (الكافي/ ج ۲/ ص ۵۷۶)

۲- وسائل الشيعه: (کتاب وسائل الشيعه از بهترين جوامع روايي شيعه به شمار مي آيد که با توجه به روايات پيامبر اسلام (ص) و ائمه معصومين (ع) توسط شيخ حرّ عاملی در قرون اخير نگاهشته شده است. در ابواب مختلفی از اين کتاب به بيان استحباب حفظ قرآن و بيان وظائف حافظان قرآن اشاره شده است که در ذيل به نمونه ای از اين روايات اشاره مي کنيم:

رسول الله (ص) فرمود: سزاوارترين مردم به خضوع و تواضع در آشکار و پنهان حاملان قرآن اند و شايسته ترين مردم به نماز و روزه در آشکارا و پنهان، حاملان قرآن اند. سپس با صوت بلند فرمود: ای حامل قرآن به واسطه قرآن تواضع نماي تا خدا درجه تو را بالا برد و تکبر نورز تا خدا تو را زبون سازد. ای حامل قرآن خود را با قرآن برای خدا بيارای تا خدا به تو آراستگي دهد. نه برای مردم تا خدا تو را بدان زشت کند. هر که قرآن را ختم نمايد گویی نبوت در سينه اش جای داده شده است؛ الا اینکه بر او وحی نمی شود. کسی که قرآن را در سينه خود جای داده با کسی که با او به جهالت برخورد می کند با جهالت رفتار نمی کند و بر کسی که بر او غضب کند، غضب نمی کند و با کسی که با او تندي کند تندي نمی کند پس با عفو و گذشت و بخشش و صبر رفتار می کند به خاطر تعظيم و بزرگداشت قرآن.....» (وسائل الشيعه/ ج ۶/ ص ۱۸۱)

جايگاه حافظ قرآن در نزد خداوند جايگاه بسيار ويژه ای است. نعمتی که بر او ارزانی شده است نعمتی بوده است بس گران که به موجب آن وظايفی بر عهده وی نهاده شده است که اگر بخواهد شکر اين نعمت را به جا آورد بايد به اين وظايف، جامه عمل پيوشاند.

مهمترين مسأله ای که حافظ قرآن کریم بايد به آن توجه کند اين است که خداوند متعال با اين موفقيت بزرگ حجت را بر او تمام کرده و حفظ قرآن مسؤليت او را در عمل به رهنمودهای ارزنده اين کتاب آسمانی سنگين تر نموده است.

در احاديث ديگری نيز در ارتباط با وظايف حافظان قرآن و انتظاری که از ايشان می رود بياناتی از ناحیه ي پيشوایان دين وارد شده است. (ميزان الحکمه/ ج ۳/ ص ۲۵۲۴)

۳- مستدرک الوسائل: محدث نوری با نگارش اين کتاب، به جمع آوری بيش از ۲۳ هزار روايت که در وسائل الشيعه نيامده پرداخته و خدمت بزرگی برای حفظ آثار و روايات اهل بيت عليهم السلام نموده است.

به چند روایت ارزشمند در مورد حفظ قرآن که در این کتاب شریف آمده است توجه نمایید:

پیامبر اسلام (ص) فرمود: قرآن را بخوانید و آن را حفظ نمائید زیرا خداوند قلبی را که قرآن را در خود جای داده عذاب نخواهد کرد. «أَقْرَأُوا الْقُرْآنَ وَ اسْتَظْهَرُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُعَذِّبُ قَلْبًا وَعَى الْقُرْآنَ» (مستدرک الوسائل/ ج ۴/ ص ۲۴۵) و فرمود: کسی که قرآن را به خاطر سپرده و حفظ نماید و حلال آن را حلال و حرام آن را حرام بداند خداوند او را وارد بهشت سازد و شفاعت او را برای ده نفر از خاندانش که تیممی اهل آتشند، بپذیرد. «مَنْ اسْتَظْهَرَ الْقُرْآنَ وَ حَفِظَهُ وَ أَحَلَّ حَلَالَهُ وَ حَرَّمَ حَرَامَهُ أَدْخَلَهُ اللَّهُ بِه الْجَنَّةِ وَ شَفَعَهُ فِي عَشْرَةٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ كُلُّهُمْ قَدْ وَجِبَ لَهُ النَّارُ» (مستدرک الوسائل/ ج ۴/ ص: ۲۴۵). پیامبر اسلام (ص) در سخن دیگری فرموده اند: قرآن را فراگیرید زیرا حامل قرآن همانند کسی است که انبانی پر از مُشک را به دوش گیرد اگر آن را باز کند بوی عطر آمیز آن مشامها را معطر نماید و اگر بر آن اضافه نماید، بر عطر آن افزوده است. «تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّ مَثَلَ حَامِلِ الْقُرْآنِ كَمَثَلِ رَجُلٍ حَمَلَ جَرَابًا مَمْلُوءًا مَسْكًا إِنْ فَتَحَهُ فَتَحَ طِيبًا وَ إِنْ أَوْعَاهُ أَوْعَاهُ طِيبًا» (مستدرک الوسائل/ ج ۴/ ص ۲۴۶).

۴- بحار الانوار: این کتاب از عمده‌ترین و گسترده‌ترین جوامع حدیثی شیعه است. علامه مجلسی در این اثر روایات کتب حدیث را با تبویب و نظم نسبتاً کاملی جمع آوری کرده است.

رسول گرامی اسلام (ص) فرمود: درجات بهشت به تعداد آیات قرآن است. چون صاحب قرآن وارد بهشت شود، به او گفته می‌شود، بخوان و بالا برو که هر آیه ای را درجه ایست. پس برتر از درجه حافظ قرآن درجه ای نیست. «عَدَدُ دَرَجِ الْجَنَّةِ عَدَدُ آيِ الْقُرْآنِ فَإِذَا دَخَلَ صَاحِبُ الْقُرْآنِ الْجَنَّةَ قِيلَ لَهُ ارْقَأْ وَ اقْرَأْ [اقْرَأْ] لِكُلِّ آيَةٍ دَرَجَةٌ فَلَا تُكُونُ فَوْقَ حَافِظِ الْقُرْآنِ دَرَجَةٌ». (بحار الأنوار/ ج ۸۹/ ص ۲۲).

در ادامه روایاتی را با مراجعه به دیگر منابع معتبر روایی، ارائه می‌نماییم: رسول گرامی اسلام (ص) فرمود: شریفترین مردم امت من حاملان قرآن و شب زنده دارانند. «أشرف أمتي حملة القرآن و أصحاب الليل» (معانی الأخبار/ ص ۱۷۸) یکی از ثمرات حفظ قرآن که برای همگان ملموس است، نورانیت عجیبی است که حافظ قرآن به فراخور حال خود و میزان انس با قرآن، آن را کسب می‌نماید. حقاً حافظ قرآنی که آگاه به معارف قرآن است و در راستای عمل به آن می‌کوشد، شریفترین مردم است.

-امام صادق (ع): هر که قرآن را زیاد تلاوت نماید و با کمی حافظه و سختی آن را

حَفِظْ نَمَائِدِ دُو پاداش خواهد داشت. «إِنَّ الَّذِي يُعَالِجُ الْقُرْآنَ وَ يَحْفَظُهُ بِمَشَقَّةٍ مِنْهُ وَ قَلَهُ حَفِظَ لَهُ أَجْرَانِ» (ثواب الأعمال/ ص ۱۰۲)

این حدیث با عبارت «إِنَّ الَّذِي يُعَالِجُ الْقُرْآنَ» آغاز می گردد «عَالِجُ الشَّيْءِ» در لغت به معنای ممارست و سعی و تلاش بسیار نسبت به کاری می باشد. (لسان العرب/ ج ۲/ ص ۳۲۷/ کتاب العین/ ج ۱/ ص ۲۲۹) ممارست و اهتمام نسبت به حفظ قرآن کریم یکی از رموز موفقیت در امر حفظ قرآن کریم می باشد که این روایت به آن اشاره کرده است. با توجه در این روایت به میزان اهتمام ائمه ی معصومین (سلام الله علیهم اجمعین) به حفظ قرآن کریم پی می بریم، چرا که حتی نسبت به افرادی که از بهره ی هوشی زیادی برخوردار نیستند و یا حفظ قرآن برای ایشان مشکل است، با قرار دادن ثواب دو برابر، تشویق و ترغیب نسبت به حفظ قرآن کریم صورت گرفته است. در صورتی که اگر صرف تلاوت قرآن کریم، مطلوب بود و انسان را به نتیجه ی کافی در فهم آیات می رساند، شایسته بود نسبت به این گونه افراد، سفارش می شد تا به جای صرف وقت زیاد در حفظ قرآن، میزان بیشتری از قرآن را تلاوت نمایند، اما با این وجود نسبت به حفظ قرآن تأکید شده است، این نکته از آثار و برکات حفظ قرآن و نتایج گرانبار آن پرده بر می دارد.

بعضی معتقدند که اگر حفظ قرآن موجب مشقت برای فرد شود، این نتیجه معکوس دارد و نباید در این حالت به حفظ مبادرت ورزید. در جواب باید گفت چطور مشقت در کسب علوم و فنون، سلوک معنوی، موفقیت های ورزشی، امتحان کنکور و غیره مذموم نبوده بلکه ممدوح است ولی این یک جا حفظ قرآن نباید موجب مشقت شود؟

البته انسان نباید بیش از حد توانائی خود متحمل کار حفظ شود و این کار را باید با اقبال، لذت و نشاط پی گیرد. ضمن اینکه، «آب دریا را اگر نتوان کشید هم به قدر تشنگی باید چشید»، در نتیجه، افرادی که توان، وقت یا انگیزه ی کافی جهت حفظ کل قرآن کریم را ندارند، می توانند بخشی از قرآن را حفظ نموده یا به صورت موضوعی اقدام به حفظ قرآن نمایند.

-امام علی (ع) فرمود: کسی که اسلام را بپذیرد و قرآن را حفظ نماید سالانه دویست دینار از بیت المال مسلمین سهم دارد اگر در دنیا از آن محروم گردد در روز قیامت به طور کامل آن را دریافت خواهد نمود که در آن روز نیازمندتر است به آن. «من دخل فی الإسلام طائعا و قرأ القرآن ظاهرا فله فی کل سنة مائتا دینار فی بیت مال المسلمین إن منع فی الدنيا أخذها یوم القيامة وافیة أحوج ما یكون إليها» (الخصال/ ج ۲/ ص ۶۰۲)

-رسول الله (ص) فرمود: حاملان قرآن مشمول رحمت خاص خداوند و در نور الهی غوطه ورنند. هر که با آنان دشمنی کند با خدا دشمنی کرده و هر که با ایشان دوستی کند با خدا دوستی نموده است. «حَمَلَهُ الْقُرْآنَ الْمَخْصُوصُونَ بِرَحْمَةِ اللَّهِ الْمُتَلَبِّسُونَ نُورَ اللَّهِ الْمُعَلَّمُونَ كَلَامَ اللَّهِ الْمُقَرَّبُونَ عِنْدَ اللَّهِ مَنْ وَالَاهُمْ فَقَدْ وَالَى اللَّهُ وَمَنْ عَادَاهُمْ فَقَدْ عَادَى اللَّهَ». (تفسیر الإمام العسکری / ص ۱۳)

در بسیاری از کتب روایی همچون همین کتاب، در خلال ذکر نمازهای شب جمعه، نماز حفظ قرآن به عنوان یکی از نمازهای این شب معرفی شده است. سیره ی پیشوایان دین بر این بوده است که برای طلب مهمات از درگاه خداوند استعانت می جستند و به ما آموخته اند که چگونه برای طلب حوائج و امور مهمه ی دین و دنیای خود از درگاه احدیت مسئلت نماییم.

-ابن عباس از امیر المؤمنین (ع) روایت می کند که رسول الله (ص) فرمود: آیا می خواهی کلماتی را به تو بیاموزم تا خدای عزوجل به واسطه آن تو را نفع رساند و بر هر که این کلمات را بیاموزی از آن بهره مند گردد؟ عرض کردم: آری. پس گفت در ثلث آخر شب جمعه بپا خیز و اگر نتوانستی قبل از آن و چهار رکعت نماز گزار. در رکعت اول سوره حمد و یس، در رکعت دوم حمد و سجده، در رکعت سوم حمد و دخان و در رکعت چهارم حمد و ملک را قرائت نما و هر گاه از تشهد و سلام فارغ شدی خداوند عز و جل را حمد و ثنا نما و درود فرست بر من، بهترین درودها را و سپس برای مؤمنین طلب آمرزش نمای و سپس این دعا را بخوان: بار خدایا بر من رحم نما به ترک گناهان، مادامی که زنده داشته ای مرا... و حفظ کتابت را قرین قلبم نما. همان گونه که آموختی مرا و تلاوتش را آن گونه که مورد رضایت توست، روزی من گردان... (جمال الأسبوع / ص ۱۲۱)

-یکی از دعاهای پیامبر گرامی اسلام (ص) این بوده است: بار خدایا بر من رحم نما به ترک گناهان، مادامی که زنده داشته ای مرا و بر من روزی گردان حسن توجه را در آن چه که تو را از من راضی می گرداند. پروردگارا حفظ کتابت را ملازم قلبم قرار ده و توفیقم ده تا آنگونه که تو را از من راضی می گرداند آن را تلاوت نمایم... «اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِتَرْكِ مَعْاصِيكَ أَبَدًا مَا أَبْقَيْتَنِي وَارْزُقْنِي حَسْنَ النَّظَرِ فِيمَا يُرْضِيكَ عَنِّي وَارْزُقْ قَلْبِي حِفْظَ كِتَابِكَ كَمَا عَلَّمْتَنِي وَاجْعَلْنِي أَتْلُوهُ عَلَي النَّحْوِ الَّذِي يُرْضِيكَ عَنِّي اللَّهُمَّ نُورَ بَيْتِكَ بَصْرِي وَاشْرَحْ بِهِ صَدْرِي وَفَرِّجْ بِهِ قَلْبِي وَاطْلُقْ بِهِ لِسَانِي وَاسْتَعْمِلْ بِهِ بَدَنِي وَقَوِّنِي عَلَى ذَلِكَ فَإِنَّهُ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ.» (قرب الإسناد / ص ۵)

این دعا از ناحیه ی بزرگان دینی جهت استفاده ی کسانی که در حال حفظ قرآن

کریم هستند مورد سفارش بوده و هست.

رسول اکرم (ص) فرمود: ای اباذر! گرامی داشتن و احترام به چند گروه ، بزرگداشت خداوند است: گرامی داشتن سالخوردگان در اسلام ، گرامی داشتن حاملان قرآن و گرامی داشتن رهبر عادل. « يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّ مِنْ إِجْلَالِ اللَّهِ إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ وَ إِكْرَامَ حَمَلَةِ الْقُرْآنِ وَ إِكْرَامَ السُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ »
(الأمالی للطوسی / ص ۵۳۶)

جایگاه قرآن چنان ارزشمند و والا است که بزرگداشت حافظان قرآن بزرگداشت خداوند متعال به شمار می آید.

رسول اکرم (ص) در حدیثی دیگر می فرمایند: اهل قرآن اهل الله و خواص خداوند تبارک و تعالی هستند. «أهل القرآن هم أهل الله و خاصته» (وسائل الشیعه/ ج ۶ / ص ۱۶۹)
رسول اکرم (ص) فرمود : هنگامی که خداوند بلائی را از آسمان می فرستد، حافظان قرآن و آنان که بر اوقات نماز مراقبت می کنند و آبادگران مساجد را از آن حفظ می کند. «إِذَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَآهِهِ مِنَ السَّمَآءِ عَوْفَى مِنْهَا حَمَلَهُ الْقُرْآنِ وَ رِعَاةُ الشَّمْسِ أَى الْحَافِظُونَ لِأَوْقَاتِ الصَّلَوَاتِ وَ عَمَارُ الْمَسَاجِدِ» (مستدرک الوسائل / ج ۳ / ص ۱۵۰)

حافظان قرآن، حامل گوهری ارزشمند و بی مانندند، پس جا دارد که خداوند ایشان را از هر بلائی مصون بدارد. دردوره های مختلف زمان که همواره مستکبرین، مترفین و گردنکشان به دنبال فساد و فحشا و تحریف دین خدا بوده اند، خداوند حافظان و حاملان قرآن را به عنوان سفیران وحی که خط مشی قرآن را برای جامعه ترسیم می نموده اند، حفظ کرده است.

- پیامبر اکرم (ص) فرمود: گرامی ترین مردم نزد خداوند پس از انبیاء علما و پس از ایشان حافظان قرآنند . همانگونه از دنیا خارج می شوند که انبیاء خارج می شوند و به همراه ایشان محشور می شوند و با ایشان از پل صراط عبور کرده و پاداششان نیز همانند پاداش انبیاء است. پس خوش به حال طالبان علم و حاملان قرآن به سبب شرف و کرامتی که در نزد خداوند دارند.. «إِنَّ أَكْرَمَ الْعِبَادِ إِلَى اللَّهِ بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ الْعُلَمَاءُ ثُمَّ حَمَلَةُ الْقُرْآنِ يَخْرُجُونَ مِنَ الدُّنْيَا كَمَا يَخْرُجُ الْأَنْبِيَاءُ وَ يُحْشَرُونَ مِنْ قُبُورِهِمْ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ وَ يَمْرُونَ عَلَى الصَّرَاطِ مَعَ الْأَنْبِيَاءِ وَ يَأْخُذُونَ ثَوَابَ الْأَنْبِيَاءِ فَطُوبَى لَطَالِبِ الْعِلْمِ وَ حَامِلِ الْقُرْآنِ مِمَّا لَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الْكِرَامَةِ وَ الشَّرْفِ» (جامع الأخبار/ ص ۴۱)
آنچه به پیامبران و علما جهت نیل به سعادت داده شده است، پیش روی حافظ قرآن است و در صورتی که بدان چنگ زده و متمسک گردد، همچون ایشان به سعادت خواهد رسید. رسول اکرم (ص) فرمود: « هر که قرآن را ختم نماید گوئی

نبوت در سینه اش جای داده شده است، الا اینکه بر او وحی نمی شود « مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَكَأَنَّمَا أُدْرِجَتِ النَّبُوَّةُ بَيْنَ جَنْبَيْهِ إِلَّا أَنَّهُ لَا يُوحَى إِلَيْهِ » (وسائل الشیعة/ ۱۹۱/۶) مرجع عالیقدر جهان تشیع حضرت آیت الله بهجت (رحمه الله) نیز در ذیل این حدیث می فرماید: «.... خدا می داند حفظ قرآن چه قدر در استفاده از این معدن و منبع رحمت الهی مدخلیت دارد. آیا از این بالاتر می شود تعبیر کرد که: «من ختم القرآن، فكأنما ادرجت النبوه بين جنبیه الا انه لا یوحى الیه» هر کس قرآن را ختم کند گویی نبوت در وجود او گنجانده شده است، با این تفاوت که به او وحی نمی شود. یعنی قرآن غایت کمال غیر انبیاء (علیهم السلام) را به او می رساند. ما آنگونه که باید و شاید از قرآن استفاده نمی کنیم» (در محضر حضرت آیت الله بهجت/ ص ۱۱۴) - پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) فرمود: هر کس که خدا نعمت حفظ کتاب خود را با او عطا کند و آن کس گمان کند که به دیگران نعمتی بزرگتر از این نعمت داده شده است، بی گمان نسبت به بزرگترین نعمت تحقیر و ناسپاسی روا داشته است. و همچنین فرمود: کسی که در اندرونش چیزی از قرآن نیست، همانند خانه ای ویران است. «من أعطاه الله حفظ کتابه فظن أن أحدا أعطی أفضل مما أعطی فقد غمط أفضل النعمه» و عنه (ص): «إن الذی لیس فی جوفه شیء من القرآن کالبيت الخرب» (میزان الحکمه/ ج ۳/ ص ۲۵۲۲) و فرمود: هر که قرآن را حفظ نماید خداوند او را تا پایان عمر از نعمت عقل بهره مند می نماید. «من جمع القرآن متعه الله بعقله حتی یموت» (میزان الحکمه/ ج ۳/ ص ۲۵۲۳). قرآن نور است و وجودی که تهی از این نور باشد، ظلمانی و بی برکت است. برای هدایت سببی بزرگتر از قرآن وجود ندارد. پس حق این است که با داشتن قرآن، دیگر انسان نیازی ندارد و بدون قرآن بی نیازی در کار نیست. عن رسول الله (ص) «القرآن غنی لا غنی دونه ولا فقر بعده» (وسائل الشیعة/ ج ۶/ ص ۱۶۸)

تکرار پیوسته آیات منجر به ورزیده شدن حافظه و تقویت آن می گردد. با توجه به اینکه حافظ قرآن تا آخر عمر مداوم در حال تکرار محفوظات و بهره گیری از حافظه خود می باشد. همچون کسانی که فعالیت علمی خود را تا پایان عمر ادامه می دهند، دچار فراموشی نشده و مشاعر خود را حفظ می نماید. الا اینکه برکت نورانیت و انشراح که در ذهن و حافظه حافظان قرآن به وجود می آید قابل مقایسه با دیگران نیست. امیر المؤمنین علی (ع) در حدیثی می فرماید: «سه چیز حافظه را افزایش می دهد و بلغم را از بین می برد: قرائت قرآن، غسل و نوشیدن شیر» (وسائل الشیعة/ ج ۲۵/ ص ۲۵)

- پیامبر (ص) فرمود: «حامل قرآن، پرچم دار اسلام است، هر که او را گرمی بدارد خداوند را گرمی داشته است و هر که به او اهانت کند لعنت خداوند بر اوست» (میزان الحکمه/ ج ۳ / ص ۲۵۲۳)

در مجامع روایی معتبر دیگری همچون مکارم الأخلاق، الجعفریات، مشکات الأنوار، النوادر للراوندی، تفسیر علی بن ابراهیم القمی، عیون أخبار الرضا (ع)، أعلام الدین، تفسیر الإمام العسکری، (ع) روضه الواعظین، مجموعه ی ورام، معانی الأخبار، دعائم الإسلام و ... نیز روایاتی در ابواب یاد شده گردآوری شده است. نکته ی قابل ذکر در پایان این بخش این است که تنها افرادی بهره ی کامل را از قرآن خواهند برد، که در راستای عمل به قرآن نیز تلاش نمایند و الا صرف حفظ الفاظ قرآن برای سعادت شخص، کافی نمی باشد. و در واقع حفظ قرآن گام اول، برای بهره مندی از معارف قرآن و عمل به آن است.

با توجه به اینکه خود قرآن نیز هدف از نزول این کتاب آسمانی را تدبیر در آیات و بهره مندی از آن برای یافتن مسیر سعادت، معرفی می کند. «کتابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَ لِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ» (ص، ۲۹) لذا اینها همه از این مسأله پرده بر می دارد، که حفظ قرآن در این راستا تأثیر غیر قابل انکاری داشته و انسان را در رسیدن به هدف یاد شده یاری می رساند. و بدین جهت بوده است، که پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (علیهم السلام) اهتمام ویژه ای در ترویج این مهم داشته اند.

البته تدبیر در این آیات نورانی باید منجر به عمل به محتوای آن گردد. و اگر کسی معارف قرآن را بیاموزد و به آن عمل نکند، مستوجب عقاب خواهد بود. رسول خدا (ص) می فرماید: کسی که قرآن را فراگیرد و به آن عمل نکند و محبت دنیا را بر آن مقدم بدارد خود را مستوجب خشم خدای قرار داده و با یهود و نصارا و کسانی که قرآن را پشت سر انداخته اند محشور خواهد بود... و کسی که قرآن را فراگیرد و به آن عمل ننماید روز قیامت کور محشور می شود. عرض می کند: خداوند چرا مرا کور محشور فرمودی در حالی که من بینا بودم. خداوند می فرماید: آری آیات من به تو رسید ولی آن را فراموش کردی، بنابراین تو نیز امروز از فراموش شدگان هستی و سپس امر می شود تا به آتش روانه شود (ثواب الأعمال/ ص ۲۸۲)

نتیجه ی بررسی روایات:

- نبی اکرم اسلام (ص) و ائمه معصومین (سلام الله علیهم اجمعین) در احادیث بسیاری امر به حفظ قرآن نموده اند « اَقْرَأُوا الْقُرْآنَ وَ اسْتَظْهِرُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُعَذِّبُ قَلْبًا وَ عَى الْقُرْآنِ » (وسائل الشیعه/ ج ۶ / ۱۶۷) فرمایشات پیامبر و ائمه (علیهم السلام)

کاملاً مطابق با مصالح مکلفین بوده و ترسیم کننده راه سعادت و رستگاری می باشد پس بر پویندگان راه اهل بیت (علیهم السلام) است تا در حدّ توان از خط مشی و سیره ایشان تبعیت نمایند تا در دنیا و آخرت سعادت‌مند گردند.

- پیامبر و امامان معصوم (علیهم السلام) همگی حافظ قرآن بودند و اولاد و تابعین خود را به حفظ قرآن تشویق می نمودند، ما نیز به دلیل «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ...» (الأحزاب / ۲۱) و «إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ تَقْلِينَ مَا إِن تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدِي» (بحارالانوار/ ۲۳) مأمور به تبعیت از سیره و سنت ایشان هستیم و باید در حدّ توان خود در این زمینه بکوشیم.

- یکی از مآثورات پیامبر و امامان معصوم (علیهم السلام) ادعیه و نمازی است که ایشان برای درخواست حفظ قرآن از درگاه خداوند داشته اند. این نکته خود به تنهایی درسی بزرگ برای پویندگان راه عترت بوده و از جایگاه والای حفظ قرآن در سیر الی الله پرده بر می دارد .

- اهل بیت (علیهم السلام) نه تنها با سیره و کردار خود، مسلمین را به حفظ قرآن می خواندند، بلکه با قرار دادن پاداش مادّی و بیان اجر اخروی حتی آنان را بر این کار تشویق و تحریص می نمودند و دیگران را امر به تکریم و تعظیم ایشان می نمودند. حتی اصرار داشتند هر چند با تحمل مشقت و سختی، مسلمین بر این امر همت گمارند.

- انس با الفاظ قرآن فی نفسه دارای موضوعیت است. و شاهد آن این است که ائمه معصومین (علیهم السلام) ساعت ها جهت تلاوت قرآن کریم وقت صرف می کردند. مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه-ای می فرماید: «قرآن را مرتب بخوانید. روزی نباشد که شما تلاوت قرآن نکنید. این که می بینید در روایات هست که بعضی از ائمه (علیهم السلام) در ماه رمضان، هر سه روز یا هر هفت روز؛ و در غیر ماه رمضان، هر پانزده روز یا هر ده روز، یک ختم قرآن می کردند، دلیل و فلسفه ای دارد. ما به قرآن نیاز

داریم، هیچ کاری را بر خواندن قرآن مقدم نکنید.» (حوزه و روحانیت/ ص ۳۱۴)

اگر تدبّر در آیات و دقّت در معارف آن ما را از تلاوت الفاظ قرآن مستغنی می کند، ائمه و نایبان ایشان که علمای اعلام می باشند، اوقات خود را که به لحظه لحظه ی آن حریص تر از هر شخص دیگری هستند، صرف این کار نمی نمودند و برای تلاوت قرآن آن ثواب های اعجاب آور و خیره کننده قرار داده نمی شد. حفظ قرآن موجب می شود، انسان در هر لحظه از لحظات عمر خود، در سفر یا حضر، در خانه یا اجتماع، این آیات نورانی را در ذهن خود حاضر ساخته و آن را ورد و ذکر خود سازد.

- در روایات اهل بیت (سلام الله علیهم اجمعین) آمده است اگر جوان مؤمنی قرآن تلاوت نماید، قرآن با گوشت و پوست او مختلط می گردد. عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع): « قَالَ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَ هُوَ شَابٌّ مُؤْمِنٌ اخْتَلَطَ الْقُرْآنُ بِلَحْمِهِ وَ دَمِهِ»، اکنون حال حافظ قرآن چگونه خواهد بود، که آن قدر این آیات نورانی را تلاوت نموده است که آیات در سینه او جای گرفته اند و گاهی اوقات بی اختیار این کلمات آسمانی بر زبان او جاری می گردد و با هر مسئله ای که مواجه می شود آیه ای از آیات قرآن در ذهن او نقش می بندد و این جای تعجب ندارد چرا که گاهی انس با کلام مخلوق همین اثر را در مقیاس کوچک تر در افراد داشته است. کافی است احوال کسانی که انس زیادی با کلام شعرائی چون حافظ و مولوی داشته اند، مورد توجه قرار گیرد.

- در روایات بسیاری بر تلاوت قرآن در نماز، خصوصاً در نماز شب تأکید شده است و همچنین یکی از اوصاف متقین تلاوت قرآن در شب و نماز، ذکر گردیده است و خصوصاً مستحب است از سوره های طولانی جهت تلاوت در نماز شب انتخاب گردد. از سوی دیگر برخی از مراجع تلاوت از روی قرآن را در نماز جایز نمی شمارند. در نتیجه روشن است که مراد از تلاوت قرآن در نماز، تلاوت از حفظ بوده است. حظی که انسان از تلاوت قرآن در نماز می برد، با تلاوت قرآن در غیر نماز قابل مقایسه نیست.

امام صادق (ع) می فرماید: گروهی از مردم قرآن قرائت می کنند تا بگویند فلانی قاری قرآن است، گروه دیگر قرآن را تلاوت می کنند، تا بدان مال دنیا طلب نمایند و گروه دیگر قرآن می خوانند تا از آن در نماز و شبانه روز خود بهره گیرند. «إِنَّ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ لِيُقَالَ فُلَانٌ قَارِئٌ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ لِيَطْلُبَ بِهِ الدُّنْيَا وَ لَا خَيْرَ فِي ذَلِكَ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ لِيَنْتَفِعَ بِهِ فِي صَلَاتِهِ وَ لَيْلِهِ وَ نَهَارِهِ» (الكافی ج ۲ ص ۶۰۷)

آنچه از بررسی روایات و بیان سنت پیامبر اکرم (ص) و ائمه ی اطهار (سلام الله علیهم اجمعین) به دست آمد این است که ایشان اقدام به تدوین یک نظام جامع و کامل جهت نهادینه ساختن امر حفظ قرآن کریم در میان مسلمانان نموده اند، از سویی ثواب بی حد حفظ قرآن را مطرح نموده و امر به قرائت و حفظ قرآن کرده اند. از سوی دیگر پاداش اخروی آن را برشمرده و جایگاه رفیع حافظان قرآن در بهشت را تبیین نموده-اند. در زمینه ی جایگاه دنیوی نیز سخن به میان آورده اند و حتی پاداش و سهمی از بیت المال برای او قرار داده اند. برای موفقیت در حفظ قرآن، اقدام به تعلیم دعا و نماز نموده اند و از این طریق،

اهمیت حفظ قرآن را خاطر نشان ساخته اند و با در نظر گرفتن جایگاه ویژه برای حافظان قرآن، وظایف و مسئولیت هایی را برای ایشان ترسیم کرده اند. در نظر گرفتن امتیازات ویژه ی مادّی و معنوی همچون مصونیت از بلا و بهره مندی از نعمت عقل و قائل شدن حق شفاعت از دیگر تمهیدات ایشان برای تشویق مسلمانان به حفظ قرآن بوده است و در نهایت برای اینکه این نظام کامل از ضمانت اجرایی کافی نیز برخوردار گردد، در ازاء فراموش کردن آیات حفظ شده حسرت ابدی برای ناسی قرآن در نظر گرفته شده است.

انشاءالله در شماره ی بعدی به بررسی آراء و نظرات علما و بزرگان در مورد حفظ قرآن خواهیم پرداخت.

منابع:

- ۱- ابن طاووس، علی بن موسی بن جعفر، جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع، انتشارات رضی قم، ۱۳۳۰ ش.
- ۲- امام ابو محمد حسن بن علی عسکری، التفسیر المنسوب الی الامام العسکری، مدرسه امام مهدی (قم) ۱۴۰۹ ق
- ۳- انصاری، جمال الدین محمد مکرم، لسان العرب، طبع بولاق ۱۳۰۸ ش.
- ۴- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، مؤسسه آل البیت، قم ۱۴۰۹ ق
- ۵- حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین بن احمد، تفسیر اثنا عشری، انتشارات میقات (تهران) ۱۳۶۳ ش
- ۶- حمیری، عبدالله بن جعفر، قرب الاسناد، دارالحديث قم، ۱۴۱۷ق.
- ۷- راوندی، سعید بن هبه الله، لب اللباب، نشر نگاه، ۱۳۸۶ق.
- ۸- رضی، سید شریف، نهج البلاغه، دار الحديث ۱۳۸۴ ش
- ۹- سبزواری، محمد، ارشاد الاذهان الی تفسیر القرآن، دارالکتاب الحکمیة (بیروت) ۱۴۱۹ ق
- ۱۰- شعیری، محمد بن محمد بن حیدر، جامع الاخبار، انتشارات رضی قم، ۱۳۶۳ ش.
- ۱۱- شفتی، محمدباقر، تحفه الأبرار الملتقط من آثار الأئمة الأطهار، اصفهان، کتابخانه مسجد سید، ۱۳۶۸ ش.
- ۱۲- صدوق، ابوجعفر محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، الخصال، انتشارات جامعه مدرسین (قم) ۱۴۰۳ق
- ۱۳- صدوق، ابوجعفر محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، ثواب الاعمال، انتشارات شریف رضی (قم) ۱۳۶۴ ش
- ۱۴- صدوق، ابوجعفر محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، معانی الاخبار، انتشارات جامعه مدرسین (قم) ۱۳۶۱ ش
- ۱۵- طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین ۱۴۱۷ ق
- ۱۶- طبرسی، فضل بن حسن، جوامع الجامع، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ ش
- ۱۷- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، انتشارات ناصر خسرو ۱۳۷۲ ش
- ۱۸- طوسی، محمد بن حسن، امالی، انتشارات دارالتقافه قم، ۱۴۱۴ق.
- ۱۹- فیض کاشانی، ملا محسن، الاصفی فی تفسیر القرآن، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی (قم) ۱۴۱۸ ق
- ۲۰- قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر قمی، دارالکتاب (قم) ۱۳۶۷ ش
- ۲۱- کاشانی، ملا فتح الله، منهج الصادقین الزام المخالفین، کتابفروشی محمد حسن علمی (تهران) ۱۳۳۶ ش
- ۲۲- کلینی، محمد، اصول کافی، انتشارات دارالکتاب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۵ ش
- ۲۳- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، مؤسسه الوفاء بیروت، ۱۴۰۴ ق
- ۲۴- محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم، دارالحديث، ۱۳۸۱ ش.
- ۲۵- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دارالکتاب الاسلامیه، ۱۳۷۴ ش
- ۲۶- نوری، حسین، مستدرک الوسائل، مؤسسه آل البیت قم ۱۴۰۸ ق
- ۲۷- نهبانندی، محمد، نفحات الرحمان، بنیاد بعثت ۱۳۸۷ ش

